

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНOSTІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто основні теоретичні аспекти виховання цілеспрямованості у старших підлітків засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності. З цією метою проаналізовано виховання цілеспрямованості в загальноосвітніх навчальних закладах і акцентовано на необхідності залучення школярів до фізкультурно-оздоровчої діяльності; розкрито поняття „цілеспрямованість”, „виховання цілеспрямованості”. Визначено умови, необхідні для виховання готовності старших підлітків до цілеспрямованості у фізкультурно-оздоровчій діяльності.

Ключові слова: *цілеспрямованість, виховання цілеспрямованості, старші підлітки, фізкультурно-оздоровча діяльність.*

Проблематика виховної та фізкультурно-оздоровчої діяльності завжди перебувала у центрі уваги суспільства, з огляду на це наше дослідження є актуальною і мало розробленою проблемою. У сучасних умовах стрімких змін, оновлень, розвитку українського суспільства актуалізується проблема удосконалення педагогічних умов, змісту, форм і методів виховної роботи з учнівською молоддю. Також, необхідність дослідження даної теми зумовлене поступовим зниженням у старших підлітків інтересу до фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої діяльності, що веде до неповноцінного фізичного розвитку й формування учнів як особистостей, майбутніх захисників Батьківщини.

У процесі вивчення й аналізу проблематики опрацьовано теоретико-методологічні джерела, що стосуються вольових якостей особистості. Вивчаючи цілеспрямованість як вольову якість, на думку багатьох учених, помітно, що поняття «воля» як елемент системи морального виховання бере початок з античності для пояснення виникнення певних дій, позбавлених бажання їх виконувати. Тому, у психологічній енциклопедії (за Арістотелем) воля розглядається у зв'язку з породженням дії на основі розумового рішення, які мотиваційно не забезпечені [7, с. 71–72]. Варто відмітити, що Арістотель вважав моральні якості не вродженими, а набутими у процесі виховання тощо.

У дослідженні з'ясовано, що вперше дав визначення характеру як якості волі І. Кант. На його думку, людина зобов'язується триматися певних практичних принципів та переконань, що пропонуються їй власним розумом. Продовжив ідеї І. Канта у своїх роботах відомий педагог П. Лесгафт, згідно з яким характер, тобто цілеспрямованість це прояв волі людини, який заснований на істинах, з'ясованих і твердо встановлених розумом, знаннями людини [5].

Водночас, вважаємо за доцільне наголосити, що у філософській школі минулого цілеспрямованість трактувалася як одна з «сутнісних сил» людства, за допомогою яких воно долучається до світу культури. Як зазначає М. Колодезнікова, з кінця XIX століття цілеспрямованість стала полем дослідження у представників волюнтаристського спрямування спочатку в філософії, а потім в психології як одна з форм детермінації людської діяльності або мотивоване управління діяльністю людини (В. Вундт, Е. Толмен та інші) [3].

У філософії XIX ст. С. К'єркегор скептично ставився до можливостей людини і вважав, що вона не може себе реалізувати через те, що звертає увагу лише на зовнішні подразники. Переживаючи почуття самотності, людина може впасти у стан відчаю. Тому, на думку філософа, можуть існувати цілі, заради досягнення яких можна знехтувати етичними принципами та нормами тощо [4].

Іншого бачення філософ Л. Фейєрбах, який вважає, що людина має відчувати повноту свого життя, підноситися, звеличуватися. Людина, на думку філософа, повинна мати силу волі, силу почуттів, обов'язково вірити в себе, лише за такої умови вона може чогось досягти, коли вірить у своє майбутнє. Також Л. Фейєрбах вважає, що шлях особистості до досконалості можливий у контексті людського самовизначення, самоствердження та цілеспрямованості [11].

Метою статті є розкриття теоретичних аспектів виховання цілеспрямованості старших підлітків засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Важливо зазначити, що у „Філософському словнику” поняття „воля” трактується як свідома цілеспрямованість людини до виконання тих або інших дій. Джерелом цілеспрямованої вольової діяльності людини є об’єктивний світ. Відбитий крізь призму внутрішніх умов суб’єкта (потреби, інтереси, бажання), об’єктивний світ створює для нього можливість ставити різні цілі, приймати рішення тощо [13]. «Початковою ланкою вольової дії є постановка й усвідомлення мети, потім прийняття рішення діяти, вибір найдоцільніших способів здійснення дії. Вирішальним для характеристики даної дії як вольової є виконання рішення. Сила волі не дається людині від природи. Уміння і здатність вибирати цілі, приймати правильні рішення і виконувати їх, доводити почату справу до кінця – результат знань, досвіду, виховання» [13, с. 74].

У цьому контексті психолог І. Бех пропонує з’ясувати механізм розвиненої вольової дії, зокрема такий її важливий структурний компонент, як ціль. Академік вважає, що зазвичай під нею розуміють суб’єктивний образ майбутнього результату. До того ж йому надається статус бажаності стосовно того, хто ставить мету і досягає її. В цьому разі говорять про *мотив-ціль*. Зауважимо, що основні визначення поняття „ціль” виникли в рамках теорії предметно-перетворювальної (практичної) або навчально-пізнавальної діяльності. На нашу думку, пряме перенесення так представленої ідеї цілі у сферу морально-духовної діяльності видається недостатньо продуктивним. Річ у тім, що морально-духовна діяльність – це не суб’єкт-об’єктне відношення, а відношення суб’єкт-суб’єктне, тому й ціль тут як усвідомлений образ передбачуваного, бажаного результату має свою специфіку. Для морально-духовної цілі суттєвим є обов’язкова подвійність результату, яка передбачає єдність образу результату стосовно автора морально-духовної дії («Я ділюся своїм надбанням») і образу результату щодо суб’єкта, на якого ця дія спрямована і яка в ньому зумовлює певну зміну (задовольняється якась його потреба) [1].

У руслі нашого дослідження заслуговують на увагу погляди Д. Оганесяна, який вважає, що цілеспрямованості, як і кожній вольовій рисі

особистості, властиві свої характерні особливості, у силу яких вона займає своєрідне місце у вольовій діяльності людини. Цілеспрямованість визначається насамперед постановкою ясної мети; при цьому автором мається на увазі не тільки усвідомити те, чого слід досягти, але і вміння передбачити способи і засоби досягнення конкретної мети. Цілеспрямована особистість завжди шукає правильних шляхів і способів для досягнення мети, намагається уявити собі процес досягнення мети. В результаті кінцева мета (близька чи далека) стає зрозумілою, і таким чином підвищується рішучість і наполегливість при її досягненні. Визначеність та ясність мети роблять особистість активною, надають їй діям організованість і стійкість, допомагають виявляти витримку і завзятість у боротьбі із перешкодами і труднощами. З ясністю цілі пов'язані готовність і рішучість долати труднощі. Д. Оганесян іншою особливістю цілеспрямованості вважає вміння людини підпорядковувати всі свої вчинки, дії і помисли обраній меті. Також, педагог відмічає і третю особливість цілеспрямованості, змістом якої є неухильне, стійке прагнення досягати поставленої мети. Це прагнення проявляється в умінні тривалий час зберігати мету й організувати свою поведінку для її здійснення. Цією особливістю цілеспрямованість тісно пов'язується з наполегливістю і взагалі з тими вольовими рисами, які об'єднуються терміном стійкість [6].

За результатами аналізу психолого-педагогічної літератури, словників та енциклопедій можна зробити висновок, що поняття «Цілеспрямованість» це позитивна вольова якість, що виявляється в здатності людини керуватися у своїх діях і вчинках загальними і стійкими цілями, обумовленими її потребами і переконаннями. Цілеспрямовані люди мають чітко прогнозовану поведінку, спрямовану на досягнення поставленої мети; вони діють твердо і рішуче.

На основі власних досліджень і узагальнень Д. Горєв розглядає цілеспрямованість як вольову якість, яка дозволяє особистості планомірно й зосереджено діяти, прагнучи до досягнення мети. Цілеспрямованість можна розглядати через домагання особистості (рівень домагань), що характеризується рівнем труднощів, досягнення якого є загальною метою

майбутніх дій і вибір суб'єктом мети чергової дії, що формується в результаті переживання успіху або неуспіху ряду минулих дій. Домагання являють собою цілеспрямованість, в якій можливості особистості замінені її спрямованістю. Також педагог розглядає цілеспрямованість як стійку спрямованість вольової активності на досягнення найбільш значущою віддаленої мети, здатність підпорядкувати їй свою поведінку на тривалий час. Найбільш важливими компонентами цілеспрямованості можна вважати наявність мети, мотиву, домагання, рішучість, самостійність, здатність до самопримушення, до відмови від відволікаючих спокус, до тривалої стійкої самоорганізації. Цілеспрямованість може приймати форми психічного процесу, стани та властивості особистості. Цілеспрямованість набуває статус якості особистості, якщо їй віддається перевага в порівнянні з іншими стратегіями дій. Д. Горев наголошує, що виховання цілеспрямованості є актуальним на всіх вікових етапах розвитку дитини тощо [2].

Тому, на нашу думку важливим у справі виховання молоді мають теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованого виховання, зміст якого якісно висвітлено у наукових дослідженнях та працях академіка І. Беха, який розробив концепцію такого виховання, ґрунтовно і якісно розкрив психологічні закономірності функціонування і розвитку особистості, визначив принципи організації навчально-виховного процесу, які забезпечують гармонійний та повноцінний розвиток особистості, формування системи особистісних цінностей тощо [1].

Також, у контексті нашого дослідження, цінними є погляди М. Зубалія, В. Івашковського, А. Ільченка, В. Мудріка, К. Чорної, які розглядають фізичну культуру з позицій теорії виховання, як фізичну культуру особистості, складовими компонентами якої є культура освіченості, моральні та естетичні складові культури особистості. Авторський колектив вважає, що складовими якостями особистості, які сприяють формуванню фізичної культури, моральних та особистісних якостей є: культура освіченості у сфері фізичної культури особистості, широта знань, висока загальна культура особистості; культура

фізичних уподобань – цілеспрямованість уподобань, інтересів особистості спрямованих на досягнення мети, формування статури; естетична захопленість особистості фізичними вправами, піднесений прояв емоційних, позитивних почуттів; краса, витонченість, елегантність рухів; почуття задоволення, насолоди під час виконання фізичних вправ, що відповідає особистим або людським ідеалам, прагненням до досконалості; самоорганізація особистого часу тощо [12]. Таким чином, можна зрозуміти, що заняття фізкультурно-оздоровчою діяльністю позитивно впливають на духовний розвиток особистості; є мотивом займатися у спортивних секціях, гуртках для досягнення своєї мети; сприяють формуванню вольових якостей, вихованню цілеспрямованості школярів тощо.

Актуальним у контексті проблеми дослідження є аналіз вікових закономірностей підліткового віку. Як наголошує І. Бех підлітковість вважають найважчим у виховному плані, оскільки труднощі цього віку пов'язують зі статевим дозріванням, що спричинювало різні психофізіологічні і психічні відхилення. Академік зазначає, що бурхливий ріст і фізіологічна перебудова організму у підлітків викликають почуття тривоги, підвищену збудливість, депресію, багато з них починають переживати через незграбність, незбіг темпів росту частин тіла і різку зміну його пропорцій; підлітки не виражають відкрито почуття суму, безнадійності, самопригнічення, властиві для дорослих у депресивному стані; вони приховують депресію показними примхами, агресивністю, тривожністю, неадекватною поведінкою тощо. Як відмічає І. Бех, підлітку, який переживає різні зміни, нелегко утримувати суб'єктивне відчуття цілісності і стабільності свого Я, що породжує особистісні проблеми; одна з них пов'язана із появою статевого потягу, який може змінити систему мотивів і переживань. На думку психолога, цьому віку властивий швидкий розвиток самосвідомості, підліток сприймає себе не просто людиною певного віку, школярем, який має успіхи чи невдачі, а особистістю, у якої є інтереси, бажання, спонуки і погляди. Також, самосвідомість підлітка викликає у нього потребу у тіснішому спілкуванні з ровесниками, що уможливлює краще

усвідомлення самого себе. На стосунки підлітків із ровесниками впливають не тільки уявлення про саму особистість, а й погляди на взаємини між людьми. У даному контексті І. Бех відмічає, що за справжнього подорослішання, а не просто фізичної і фізіологічної зрілості, підлітки повинні звикнути до своєї статевої зрілості, набути самостійності, налагодити дружні стосунки з ровесниками, поступово виробляти життєву позицію, усвідомлювати себе особистістю; перш ніж вони благополучно позбудуться опіки старших, молоді люди мусять зрозуміти, хто вони, до чого прагнуть і як можливо ці прагнення здійснити [1].

Надзвичайно важливою для нашого дослідження є думка В. Сухомлинського, який указував у своїх творах на педагогічне значення ігор у розвитку творчості й цілеспрямованості учнів основної школи. Педагог неодноразово зазначав, що в грі розкривається перед дітьми світ, творчі здібності, можливість кожному школяру реалізувати себе та свої здібності тощо. Варто відмітити, що виховний зміст стосунків в умовах ігрової діяльності полягає в тому, щоб якнайбільше ускладнювалися ігрові обставини, оскільки вони заставляють підлітка мислити й знаходити кращі варіанти вирішення ігрових завдань тощо. Школяру-підлітку завжди хочеться, щоб у грі перед ним завжди відкривалося щось нове, захоплююче, це спонукає його постійно вчитися, оволодівати новими знаннями і вміннями акцентує відомий український педагог В. Сухомлинський [8].

У процесі вивчення проблеми виховання моральних якостей старших підлітків засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах М. Тимчик дійшов висновків, що під час занять фізичною культурою учителями приділяється недостатня увага формуванню таких якостей як цілеспрямованість, дисциплінованість, патріотизму тощо. Такий незадовільний стан пояснюється педагогом, як часте ігнорування учителями фізичної культури, тренерами спортивних секцій розв'язання виховних завдань у процесі фізкультурно-оздоровчої роботи з старшими підлітками; часте не враховуються вчителями виховні можливості позакласної фізкультурної роботи у формуванні особистісних якостей учнів 7-9 класів, в результаті чого

навчально-виховний процес відбувається без активної участі підлітків; в процесі організації фізкультурно-оздоровчої діяльності прослідковується безсистемність, відсутність творчого та диференційованого підходу тощо [9]. Тому, ми поділяємо думку М. Тимчика, що для дієвого виховного процесу слід уникати недоліків, які були виявлені у перевірених загальноосвітніх навчальних закладах; враховувати індивідуальні, психологічні й анатомо-фізіологічні вікові особливості старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності; здійснювати особистісно орієнтований підхід з урахуванням інтересів учнів 7-9 класів тощо [10].

Аналіз літератури дає можливість зрозуміти, що проблемі виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності приділяється недостатня увага за сучасних умов. На основі психолого-педагогічного аналізу проблеми та узагальнень напрацювань вчених, дослідників і практиків щодо виховання цілеспрямованості в учнів загальноосвітніх навчальних закладів можна стверджувати, що виховання цілеспрямованості школярів є надзвичайно актуальним науковим викликом, оскільки цілеспрямованість як вольова якість дозволяє особистості планомірно й зосереджено діяти, прагнучи до досягнення мети; за допомогою виховання цілеспрямованості з'являється потреба ставити цілі і завдання, можливість проектувати шляхи їх досягнення, вольова готовність до їхньої реалізації; формування цілеспрямованості в учнівської молоді набуває значення ще й тому, що відбувається інтенсивне формування моральної свідомості і емоційної сфери особистості, потреби в самовихованні та самоосвіті тощо. Тому, це дає нам можливість визначити „виховання цілеспрямованості” як педагогічний процес, що передбачає здатності підростаючої особистості керуватися в своїх діях і вчинках віддаленими цілями, обумовленими її потребами й переконаннями; свідомо, на основі потреб і мотивів, здійснювати вибір діяльності; ставити цілі (мету) та досягати її; концентрувати волю у процесі діяльності та уміння аналізувати результати своєї діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зважаючи на актуальність дослідження, важливим є вивчення педагогічних умов, технологій, форм і методів виховання цілеспрямованості учнівської молоді.

Література

1. Бех І.Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості / І.Д. Бех. – Том 2. – Чернівці : Букрек, 2015. – 640 с.
2. Горев Д. В. Воспитание целеустремленности у младших подростков в физкультурно-оздоровительной деятельности: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Денис Вячеславович Горев. – Кострома, 2004. – 149 с.
3. Колодезникова М. Г. Этнопедагогические условия формирования целеустремленности у спортсменов-подростков : на примере секций восточных единоборств: дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / М. Г. Колодезникова. – Якутск, 2004. – 151 с.
4. Кьеркегор С. Жизнь. Философия. Христианство / С. Кьеркегор / [сост. и пер. с англ. И. Басс]. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2004. – 243 с.
5. Лесгафт П. Ф. Собрание педагогических сочинений / П. Ф. Лесгафт. – Т. 3. – М. : Государственное издательство „Физкультура и Спорт”, 1956. – 440 с.
6. Оганесян Д.О. Психологическая характеристика формирования целеустремленности учащихся в процессе производственного обучения : автореф. ...канд. пед. наук :13.00.00 / Д. О. Оганесян. – М., 1959. – 14 с.
7. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : „Академвидав”, 2006. – 424 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1979. – Т.2. – 670 с.
9. Тимчик М.В. Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичного вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом / М. В. Тимчик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 313–321.
10. Тимчик М.В. Форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі спортивно-ігрової діяльності / М.В. Тимчик // Обрії. Науково-педагогічний журнал. – 2013. – №2(37). – С. 48–51.
11. Философский словарь / [авт.-сост. :А. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий, А. В. Шуба]. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.
12. Фізичне виховання старшокласників у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів: навчально-методичний посібник / М.Д. Зубалій, В.В. Івашковський, А.І. Ільченко, В.І. Мудрік, К.І. Чорна [за редакцією М.Д. Зубалія]. – К., 2013. – 307 с.
13. Філософський словник [за ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдіна]. – К. : Політична література України, 1964. – 498 с.

В статье рассмотрены основные теоретические аспекты воспитания целеустремленности у старших подростков средствами физкультурно-оздоровительной деятельности. С этой целью проанализировано воспитание целеустремленности в общеобразовательных учебных заведениях и акцентировано на необходимости привлечения школьников к физкультурно-оздоровительной деятельности; раскрыто понятие „целеустремленность”, „воспитание целеустремленности”. Определены условия, необходимые для воспитания готовности старших подростков к целеустремленности в физкультурно-оздоровительной деятельности.

Ключевые слова: *целеустремленность, воспитание целеустремленности, старшие подростки, физкультурно-оздоровительная деятельность.*

N.P. Kasich

Theoretical aspects of development of teenagers' dedication to purpose in the process of physical education and recreation activities

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 M. Berlinskogo Str., Kyiv, Ukraine).

Problems of physical education and recreation activities have always been in the focus of attention of society, that is why our research is timely and underexplored problem. In modern conditions of rapid changes, renewal and development of Ukrainian society a problem of improvement of pedagogical conditions, content, forms and methods of educational work with students becomes a pressing issue. Timeliness of our research's topic is defined by a gradual decrease of teenagers' interest to physical education and recreation activities that leads to inadequate physical development and formation of students as individuals and future defenders of Motherland.

The article deals with the main theoretical aspects of development of teenagers' dedication to purpose by means of physical education and recreation activities. To this end, development of dedication to purpose in general education institutions is analyzed and the need to involve students in physical education and recreation activities is emphasized; the notions of "dedication to purpose", "development of dedication to purpose" are defined. The conditions necessary for preparing students to reach their goals are determined.

Key words: *dedication to purpose, development of dedication to purpose, teenagers, physical education and recreation activities.*

References

1. Bekh, I. (2015). *Vybrani naukovy pratsi. Vykhovannia osobystosti: Vol. 2* [Selected works]. Chernivtsi: Bukrek.
2. Gorev, D. (2004). *Vospitaniie tselestremliionnosti u mladshykh podrostkov v fizkulturno-ozdorovitelnoi deiatelnosti* [Education of tenacity in younger adolescents in physical culture and recreational activity] (PhD dissertation). Kostroma.
3. Kolodeznikova, M. (2004). *Etnopedagogicheskie usloviia formirovaniia tselestremliionnosti u sportsmenov-podrostkov: na primere sektsyi vostochnykh yedinoborstv* [Ethnopedagogical conditions of formation of tenacity in sportsmen-teenagers: on the example of East single combat classes]. (PhD dissertation, Yakutsk).
4. Kiekegaard, S. (2004). *Zhizn. Filosofii. Khristianstvo* [Life. Philosophy. Christianity]. Saint-Petersburg: Dmitrii Bulanin.
5. Lesgaft, P. (1956). *Sobranie pedagogicheskikh sochinenii: Vol. 3* [Collection of scientific works]. Moscow: Fizkultura i sport.
6. Oganessian, D. (1956). *Psikhologicheskaiia kharakteristika formirovaniia tselestremliionnosti uchashchikhsia v protsesse proizvodstvennogo obucheniia* [Psychological characteristic of formation of students' tenacity in the process of work study] (Dissertation abstract, Moscow).
7. Stepanov, O. (2006). *Psikhologichna entsyklopediia* [Psychological encyclopedia]. Kyiv: Akademvydav.
8. Sukhomlynskyi, V. (1979). *Vybrani tvory* [Selected works] (Vols. 1-5). Kyiv: Rad. Shkola.
9. Tymchyk, M. (2014). *Yednist shkoly ta simi u viiskovo-patriotychnomu vykhovanni starshykh pidlitkiv u protsesi zaniat khortynhom* [The unity of school and family in military-

patriotic education of older adolescents in the process of horting training]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Issue 18, book 2* (pp. 313-321).

10. Tymchyk, M. (2013). Formy i metody patriotychnoho vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi sportyvno-ihrovoi diialnosti [Forms and methods of patriotic education of older adolescents in the process of sport and game activities]. *Obrii*, 2 (37), 48-51.

11. Andrushchenko, A., Vusatiuk, O., Linetskii, S. & Shuba, A. (2006). *Filosofskii slovar* [Philosophic dictionary]. Kyiv: A. S. K.

12. Zubalii, M., Ivashkovskiy, V., Ilchenko, A., Mudrik, V. & Chorna, K. (2013). *Fizychne vykhovannia starshoklasnykiv u pozaklasnii roboti zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Physical training of senior school students in out-of-class work of general educational establishments]. Kyiv.

13. Rozental, M. & Yudin, P. (Eds.). (1964). *Filosofskiyi slovnyk* [Philosophic dictionary]. Kyiv: Politychna literature Ukrainy.